

Katarzyna Brodzińska¹

Katedra Agrobiznesu i Ekonomii Środowiska
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski
Olsztyn

Rozwój rolnictwa ekologicznego w Polsce na tle uwarunkowań przyrodniczych i systemu wsparcia finansowego

Organic farming development in Poland in context of environmental conditions and financial support system

Synopsis. Celem pracy jest analiza uwarunkowań środowiskowych rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce w aspekcie wsparcia tego systemu gospodarowania w ramach programu rolnośrodowiskowego. W analizach wykorzystano dane GUS, dane GIJHARS oraz dane ARiMR. Z przeprowadzonych analiz wynika, że rozwój rolnictwa ekologicznego jest przede wszystkim uzależniony od istniejących systemów wsparcia finansowego. Istnieje zatem potrzeba zróżnicowania systemów wsparcia finansowego w zależności od celu, który chcemy osiągnąć, w szczególności takich, jak ochrona walorów środowiskowych lub produkcja żywności ekologicznej.

Słowa kluczowe: rolnictwo ekologiczne, uwarunkowania przyrodnicze, wsparcie finansowe.

Abstract. The aim of this article is to analyze the environmental conditions of organic farming in Poland with respect to its financial support in the agri-environmental programme. A comparative analysis was conducted using the statistical data from the State Statistical Office and GIJHARS as well as those from the Agency for Agriculture Restructuring and Modernisation. The analyses showed that the organic farming development depended on financial support. It is necessary to diversify the financial support system because of the aim which we want to achieve, in particular the environmental protection or the organic food production.

Key words: organic farming, environmental conditions, financial support.

Wprowadzenie

Rolnictwo ekologiczne jest systemem gospodarowania ściśle powiązaniem z jakością środowiska przyrodniczego. Ma ono blisko stuletnią historię, a jego początki związane są z oddolną inicjatywą obywatelską i działalnością inicjatorów, twórców naturalnych sposobów uprawy roślin i chowu zwierząt oraz ruchami społecznymi, które wsparły tę inicjatywę [Tyburski i Żakowska-Biemans 2007]. Przez wiele lat ten system gospodarowania był marginalizowany i dopiero stosunkowo niedawno, w krajach Europy Zachodniej w latach osiemdziesiątych XX wieku a w Polsce dwie dekady później, zaczął się intensywny rozwój rolnictwa ekologicznego. Również rynek produktów rolnictwa ekologicznego należy do najbardziej dynamicznie rozwijających się sektorów rynku produktów żywnościowych w krajach UE [Hamm i Gronefeld 2004]. Produkty rolne pochodzące z produkcji prowadzonej metodami ekologicznymi stanowią gwarancję bezpiecznej żywności, produkowanej bez stosowania syntetycznych nawozów, środków

¹ Dr inż., email: katarzyna.brodzinska@uwm.edu.pl.

ochrony roślin, organizmów zmodyfikowanych genetycznie oraz większości często stosowanych dodatków do żywności. Jest to oczywiście związane z wyższą ceną ekologicznych płodów rolnych, niż tych produkowanych metodami konwencjonalnymi. Badania dotyczące jakości żywności ekologicznej dowodzą, że produkty roślinne rolnictwa ekologicznego charakteryzują się wyższą zawartością suchej masy oraz witaminy C, ponadto wysoko oceniane są walory sensoryczne, a przede wszystkim smak żywności ekologicznej [Alföldi i in. 2006]. Ekologiczne produkty roślinne cechują się również niższą zawartością substancji niepożądanych, a w przypadku np. metali ciężkich ich obecność w roślinach jest przede wszystkim pochodną stanu środowiska, a nie sposobu gospodarowania. Z drugiej strony rolnictwo ekologiczne jest systemem pełniącym niejako ochronną funkcję w stosunku do obszarów przyrodniczo najcenniejszych i dlatego w regionach, gdzie jest wysoki wskaźnik obszarów chronionych, ten system gospodarowania jest szczególnie pożądanym. Celem artykułu jest analiza rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce, uwzględniająca uwarunkowania przyrodnicze oraz politykę wsparcia tego systemu produkcji.

Materiałem źródłowym są dane statystyczne GUS dotyczące rolnictwa ekologicznego w Polsce i UE(27), dane źródłowe GIHARS oraz dane pochodzące z Informacji Zarządczej ARiMR. W analizach wykorzystano również wyniki badań innych autorów z zakresu analizy uwarunkowań przyrodniczych [Stuczyński i in. 2007] prezentowanych w formie publikacji. Dokonano poziomej analizy porównawczej wybranych cech i parametrów oraz pionowej analizy porównawczej niektórych parametrów w latach 2004-2008. Zastosowanie jednej z metod badania przyczynowego, tj. metody deterministycznej, umożliwiło określenie zakresu i kierunku wpływu systemu wsparcia finansowego na rozwój rolnictwa ekologicznego.

Rolnictwo ekologiczne w wymiarze światowym i europejskim

W 2004 r. największa powierzchnia gruntów ekologicznych na świecie, około 39% światowych zasobów (12,2 mln ha), znajdowała się w Australii i Oceanii, przy czym 12,1 mln ha w Australii. Druga w kolejności jest Europa, 6,5 mln ha gruntów ekologicznych, potem Ameryka Południowa 6,4 mln ha, Azja 4,1 mln ha, Ameryka Północna 1,4 mln ha i Afryka 1,2 mln ha [Willer i Yusefi 2006]. W Australii, pomimo dużej powierzchni, produkcja utrzymuje się na stosunkowo niskim poziomie, ponieważ w strukturze użytków rolnych dominują ekstensywne pastwiska (często zlokalizowane na terenach półpustynnych). Również w Azji, a szczególnie w Chinach, dominują ekstensywne łąki i pastwiska. W latach 2003-2004 powierzchnia użytkowanych ekologicznie gruntów rolnych wzrosła tam o 3 mln ha [Tyburski i Żakowska-Biemans 2007]. Doświadczenia światowe pokazują, że wzrost powierzchni ekologicznych użytków rolnych nie zawsze przekłada się na wzrost produkcji ekologicznej.

Wzrost zainteresowania prowadzeniem produkcji rolniczej metodami ekologicznymi widoczny jest również w krajach rozwijających się. W przypadku tych krajów produkcja ekologiczna oznacza przede wszystkim szansę rozwoju ubogich gospodarstw rolnych, zagospodarowanie nadwyżek siły roboczej, a przede wszystkim możliwość eksportu do krajów wysoko rozwiniętych [Willer i Yusefi, 2007]. W niektórych krajach rozwijających się powierzchnia upraw ekologicznych przewyższa średnią światową (0,7% UR w 2005 r.).

I tak np. w 2005 r. w Urugwaju wynosiła ona 5,1%, w Bangladeszu 2%, w Ugandzie 1,5%, a na Dominikanie 1,4% ogólnej powierzchni użytków rolnych [Stankiewicz 2009].

Tabela. 1. Liczba gospodarstw ekologicznych, powierzchnia upraw ekologicznych oraz średnia powierzchnia gospodarstw ekologicznych w roku 2006/2007

Table 1. Number of organic farms, organic farming area, average area of an organic farm in 2006/2007

Kraj UE(27)	Liczba gospodarstw ekologicznych	Powierzchnia upraw ekologicznych, ha	Udział powierzchni UR w gospodarstwach ekologicznych w UR ogółem, %	Udział w powierzchni upraw ekologicznych w UE(27), %	Średnia powierzchnia gospodarstwa ekologicznego, ha
Austria	20200	371000	13,37	5,06	18,37
Belgia	852	33057	2,39	0,45	38,80
Bułgaria	240	166675	3,14	2,27	694,48
Cypr	305	1979	1,31	0,03	6,49
Dania	2794	138097	5,33	1,88	49,43
Estonia	1173	72886	8,79	0,99	62,14
Finlandia	3900	149346	6,73	2,04	38,29
Francja	11640	552824	2,00	7,54	47,49
Grecja	23769	302256	7,59	4,12	12,72
Hiszpania	18318	988323	3,98	13,48	53,95
Irlandia	1104	39947	0,95	0,54	36,18
Litwa	2855	120418	4,31	1,64	42,18
Luksemburg	72	3630	2,81	0,05	50,42
Łotwa	4108	173464	9,35	2,37	42,23
Malta	10	20	0,2	0,00	2,00
Niderlandy	1374	47019	2,46	0,64	34,22
Niemcy	18703	865336	5,08	11,81	46,27
Polska	11887	285878	1,94	3,90	24,05
Portugalia	1696	269374	7,32	3,67	158,83
Republika Czeska	1318	312890	7,35	4,27	237,40
Rumunia	3033	107582	0,77	1,47	35,47
Słowacja	279	122589	6,29	1,67	439,39
Słowenia	1953	26831	5,53	0,37	13,74
Szwecja	2380	225385	7,06	3,07	94,70
Węgry	1553	122765	2,88	1,67	79,05
W. Brytania	5506	682196	3,92	9,31	123,90
Włochy	45115	1148162	9,04	15,66	25,45
Razem	186137	7329929	4,16	100,00	39,38

Źródło: opracowano na podstawie danych GUS [Rocznik... 2009].

W Europie wzrost powierzchni ekologicznych użytków rolnych nie jest tak imponujący, jak w np. Chinach, ale w ciągu 20 lat powierzchnia ta wzrosła prawie 70-

krotnie i według dostępnych danych wynosi 7,33 mln ha, co stanowi 4,16 % użytków rolnych ogółem². Wśród krajów członkowskich UE największy odsetek ekologicznych użytków rolnych znajduje się we Włoszech (1,15 mln ha), Hiszpanii (988,3 tys. ha), Niemczech (865,3 tys. ha). Natomiast największy odsetek ekologicznych użytków rolnych w ogólnej powierzchni użytków rolnych odnotowano w Austrii (13,37%), Włoszech (9,04%), Estonii (8,79%) oraz Grecji, Portugalii, Czechach i Szwecji (po około 7%) (tab.1).

Największą dynamikę rozwoju rolnictwa ekologicznego w krajach członkowskich UE odnotowano w latach 90. Jak podaje Motowidlak [2008] około 90% funkcjonujących gospodarstw ekologicznych przestawiło się na ten system gospodarowania po 1992 r. W latach 1993-1999 areal upraw ekologicznych w krajach UE zwiększył się 5-krotnie, natomiast liczba gospodarstw 3-krotnie. Jest to niewątpliwie związane z wprowadzeniem instrumentów wsparcia finansowego. Od 1993 r. w krajach członkowskich UE wdrażane są programy rolnośrodowiskowe (PR), których jednym z podstawowych celów według Rozporządzenia Rady nr 1257/99 jest ekstensyfikacja produkcji rolnej. Zgodnie z tym rozporządzeniem szczegółowe rozwiązania organizacyjne, a więc również wysokość wsparcia w ramach tzw. pakietu rolnictwo ekologiczne, pozostają w gestii krajów członkowskich. Jak podaje Łuczka-Bakuła [2005] z tytułu tego rozporządzenia w 2001 r. na pakiet rolnictwo ekologiczne przeznaczono 270 mln euro, czyli około 15% całości wydatków na działania rolnośrodowiskowe, a powierzchnia upraw ekologicznych objętych wsparciem wynosiła około 7,5% ogólnej powierzchni objętej działaniami rolnośrodowiskowymi. Stawki dopłat były zróżnicowane i wahały się dla upraw ekologicznych od 45 euro/ha w Danii do 445 euro/ha w Hiszpanii. We Włoszech, gdzie odsetek ekologicznych użytków rolnych jest wysoki, średni poziom wsparcia był również wysoki i wynosił 318 euro/ha. W Niemczech natomiast, gdzie udział upraw ekologicznych był również wysoki, wsparcie kształtowało się na poziomie średnim, tj. 163 euro/ha. W krajach UE w wyniku tego wsparcia najczęściej zyskali rolnicy w trakcie przestawiania gospodarstw zajmujących się uprawą i hodowlą zbóż, a najmniej producenci mleka ekologicznego.

Rozwój rolnictwa ekologicznego w krajach UE jest w dużym stopniu związany z warunkami przyrodniczymi do prowadzenia produkcji rolnej. W krajach, gdzie występują mniej korzystne warunki przyrodnicze do rozwoju produkcji rolnej (Austria, Włochy, Szwecja) udział rolnictwa ekologicznego jest większy, natomiast w krajach o korzystniejszych warunkach przyrodniczo-glebowych (Francja, Holandia) dominuje intensywna produkcja rolna, a odsetek użytków rolnych, na których prowadzona jest produkcja metodami ekologicznymi, jest znacznie mniejszy. Koncentracja produkcji ekologicznej na obszarach o mniej korzystnych warunkach przyrodniczo-glebowych wydaje się wynikać z prostej kalkulacji. Skoro uwarunkowania przyrodnicze (gleba, warunki wodne, agroklimat, ukształtowanie terenu) ograniczają możliwości produkcyjne, to przejście na rolnictwo ekologiczne, przy wsparciu finansowym jest szansą na poprawę sytuacji ekonomicznej gospodarstw. Natomiast w korzystnych warunkach przyrodniczo-glebowych intensywny sposób gospodarowania jest konkurencyjny w stosunku do rolnictwa ekologicznego.

² Rocznik Statystyczny Rozwoju Obszarów Wiejskich 2009 podaje dane dotyczące rolnictwa ekologicznego Austrii, Belgii, Bułgarii, Finlandii, Hiszpanii, Litwy, Łotwy, Holandii, Niemiec, Polski, Czech i Wielkiej Brytanii dla 2007 r. natomiast pozostałych państw UE dla 2006 r.

Uwarunkowania przyrodnicze ekologicznej produkcji rolnej

Polska jest krajem, w którym zużycie chemicznych środków produkcji w rolnictwie było zawsze niższe niż w większości krajów europejskich, co sprawia, że jakość ekologiczna przestrzeni produkcyjnej w rolnictwie oraz bogactwo jej różnorodności biologicznej należą do najlepszych w Europie [Plan... 2007]. Niemniej jednak znaczne zróżnicowanie przestrzenne jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej przekłada się również na zmienność warunków przyrodniczych do prowadzenia ekologicznej produkcji rolniczej, ponieważ rolnictwo ekologiczne opiera się głównie na wykorzystaniu naturalnych walorów siedliska oraz procesów zachodzących w agrocenozie.

Opracowany przez Stuczyńskiego i in. [2007] syntetyczny środowiskowy wskaźnik przydatności obszarów do produkcji ekologicznej (SSWP) jest sumą wskaźników cząstkowych, których siła zależy od nadania im odpowiednich wag (współczynników)³. Uwzględniając powyższe wskaźniki wskazano w Polsce dwa większe regiony charakteryzujące się ogólnie najlepszymi warunkami rolnośrodowiskowymi: północny, z województwami warmińsko-mazurskim, pomorskim i kujawsko-pomorskim oraz południowo-wschodni, z województwami lubelskim i podkarpackim. Ponadto dodatkowo wydzielono region zachodni z województwami zachodniopomorskim, lubuskim, dolnośląskim i wielkopolskim, gdzie warunki do rozwoju rolnictwa ekologicznego określono jako średnie.

W rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce można wydzielić trzy okresy. Pierwszy to początkowy okres, lata dziewięćdziesiąte, gdy tempo wzrostu było umiarkowane. W drugim okresie lat 1999-2003 wprowadzono regulacje prawne oraz objęto rolnictwo ekologiczne wsparciem finansowym. Spowodowało to znaczący wzrost liczby gospodarstw ekologicznych oraz ponad czterokrotny wzrost areалу upraw, ale mimo to w 2003 r. gospodarstwa ekologiczne stanowiły zaledwie 0,11% liczby wszystkich gospodarstw rolnych oraz zajmowały 0,3% ogólnej powierzchni użytków rolnych [Motowidlak 2008]. Trzeci okres rozpoczął się po przystąpieniu Polski do UE. Wsparcie finansowe dla gospodarstw ekologicznych w ramach PR stanowiło wyraźną zachętę do podejmowania tego typu działań, co znalazło odzwierciedlenie w rosnącej liczbie gospodarstw ekologicznych [Stankiewicz 2009; Marcysiak 2006]. W efekcie od 2004 r. liczba gospodarstw ekologicznych systematycznie wzrastała, przy czym dynamika tego wzrostu była zróżnicowana. W 2004 r. w systemie kontroli i certyfikacji zarejestrowanych było 3.760 gospodarstw o łącznej powierzchni 82.730 ha UR, co oznaczało w stosunku do 2003 r. wzrost liczby gospodarstw ekologicznych o ponad 64%, a ich powierzchni o 66%. Po roku 2004 największy wzrost zarówno liczby gospodarstw ekologicznych, jak i ich powierzchni (zwiększyły się dwukrotnie) miał miejsce w latach 2004-2005. W kolejnych latach przyrost liczby gospodarstw ekologicznych był znacznie niższy i utrzymywał się na poziomie 25-30% rocznie. Analizując powierzchnię upraw ekologicznych wyraźnie można zauważyć spadkową tendencję wzrostu. O ile w latach 2005-2006 był to wzrost

³ Dla wskaźników waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (WJRPP), dla powierzchni trwałych użytków zielonych (WUZ) i dla powierzchni gleb użytków rolnych o zawartości próchnicy większej od 2% (WPG) przyjęto współczynnik 1,5. Niższą wartość współczynnika (równą 1) nadano powierzchni zajmowanej przez obszary prawnie chronione (WOCHR). Z kolei ujemne wartości współczynnika (-0,5) nadano powierzchni zajętej przez gleby kwaśne i bardzo kwaśne (WKG) oraz powierzchni gleb użytków rolnych o zawartości metali ciężkich powyżej tła naturalnego (WZG) i powierzchni zajmowanej przez gleby marginalne (WGM) (-1,5).

powierzchni rzędu 37,1%, w latach 2007-2008 wyniósł on zaledwie 9,5%. Z zestawienia w tabeli 2 wynika, że w regionach, gdzie warunki do rozwoju rolnictwa ekologicznego określone zostały jako dobre i średnie, przyrost powierzchni upraw ekologicznych był niewielki lub wręcz, jak w woj. zachodniopomorskim i wielkopolskim, powierzchnia ta uległa zmniejszeniu. Z raportu IHARS wynika, że zmienia się struktura agrarna gospodarstw ekologicznych, maleje odsetek gospodarstw największych powyżej 100 ha. W 2004 r. wynosił on 5%, a w 2008 r. spadł do 3%. Znacznie zwiększył się również udział gospodarstw najmniejszych, do 5 ha, z 19% w 2004 r. do 36,5% w 2008 r. [Raport ... 2007]. Ma to oczywiście wpływ na średnią powierzchnię gospodarstw ekologicznych, która znacznie się zmniejszyła w latach 2007-2008 (średnio w Polsce spadek z 28,6 ha do 22 ha). Wiele wskazuje, że przyczyną dekoncentracji powierzchni upraw ekologicznych może być zmiana poziomu wsparcia w ramach PR po 2007 r.

Tabela. 2. Syntetyczny środowiskowy wskaźnik przydatności obszarów do produkcji ekologicznej (SŚWP), wskaźnik obszarów chronionych (WOCHR) oraz zmiany liczby gospodarstw ekologicznych i powierzchni upraw ekologicznych w latach 2007-2008

Table 2. Aggregate environmental indicator of usefulness for organic farming (SŚWP), the indicator of protected area (WOCHR) and changes in the number of organic farms and their area in 2004-2008

Województwo	SŚWP	WOCHR	Zmiany liczby gospodarstw ekologicznych w latach, %				Zmiany powierzchni upraw ekologicznych w latach, %			
			2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008	2004-2005	2005-2006	2006-2007	2007-2008
dolnośląskie	133,69	21,7	100,5	21,8	36,8	34,8	87,5	17,1	13,9	29,5
kujawsko-pomorskie	145,71	28,09	62,9	19,3	25,4	18,9	107,6	35,8	21,4	1,0
lubelskie	151,43	30,95	96,9	38,5	30,8	11,7	95,1	79,3	19,9	12,4
lubuskie	131,58	35,49	193,8	36,2	41,0	33,0	223,4	62,8	50,5	0,0
łódzkie	100,82	21,13	140,9	27,5	19,7	20,3	108,3	35,7	5,5	35,6
małopolskie	74,39	34,15	70,3	15,3	18,9	29,1	46,3	23,9	4,7	56,4
mazowieckie	110,81	29,68	96,3	20,7	18,2	21,9	172,4	26,1	11,2	19,5
opolskie	143,05	30,91	46,2	21,1	15,2	17,0	32,1	102,8	-21,9	68,2
podkarpackie	156,6	43,89	98,8	36,1	35,5	20,0	49,6	28,6	31,3	6,0
podlaskie	121,19	34,99	132,8	30,3	34,9	37,0	126,4	33,3	32,0	32,6
pomorskie	157,04	40,96	172,3	23,3	23,0	43,6	303,4	11,9	36,5	3,6
śląskie	58,66	33,83	95,7	26,1	23,3	23,1	277,6	27,5	31,6	27,8
świętokrzyskie	127,35	60,01	43,5	13,6	11,5	17,0	52,9	17,4	9,6	10,4
warmińsko-mazurskie	178,61	53,63	77,0	35,7	31,9	37,0	61,6	56,4	20,1	0,6
wielkopolskie	127,49	32,08	188,6	30,7	57,2	24,3	149,4	20,8	45,4	-3,2
zachodniopomorskie	136,12	27,4	129,5	67,8	56,2	31,8	120,9	50,9	39,3	-8,4
Polska	125,04	33,65	91,0	27,9	29,2	25,5	101,0	37,1	26,1	9,5

Źródło: obliczenia na podstawie danych GIHARSb oraz [Stuczyński i in. 2007].

Jedno z zadań planu działań dla żywności ekologicznej i rolnictwa w Polsce zakłada zwiększenie udziału rolnictwa ekologicznego na terenach chronionych [Plan ... 2007]. Z zestawienia w tabeli 3 wynika, że w województwach z największym udziałem obszarów

chronionych, tj. świętokrzyskim, warmińsko-mazurskim, podkarpackim dynamika wzrostu powierzchni ekologicznych użytków rolnych jest raczej umiarkowana. W województwie warmińsko-mazurskim i podkarpackim powierzchnia ekologicznych użytków rolnych była zbliżona i w 2008 r. wynosiła w każdym z nich blisko 29 tys. ha, w województwie świętokrzyskim nieco ponad 10 tys. ha, a w województwie zachodniopomorskim, gdzie wskaźnik obszarów chronionych jest jeden z najniższych w kraju, ponad 54 tys. ha. W sumie liczba gospodarstw ekologicznych w 2008 r. wynosiła 14896, a ich powierzchnia blisko 315 tys. ha, czyli więcej niż zakładał to plan działań (1200 gospodarstw, 300 tys. ha). Niemniej jednak trudno będzie utrzymać zakładane tempo wzrostu (500 gospodarstw, 50 tys. ha rocznie), szczególnie jeśli chodzi o powierzchnię ekologicznych użytków rolnych.

System wsparcia rolnictwa ekologicznego

W literaturze przedmiotu podkreśla się rolę systemów wsparcia finansowego w rozwoju rolnictwa ekologicznego, zwracając jednocześnie uwagę na niedostatek szczegółowych danych i ograniczony dostęp do już istniejących baz [Duer 2007; Stankiewicz 2009; Brodzińska 2009]. Rolnictwo ekologiczne po 2004 r. wspierane było w ramach PROW 2004-2006 oraz PROW 2007-2013. W obu okresach programowania wsparcie to wahało się od 260 zł/ha do 1800 zł/ha, w zależności od rodzaju uprawy i jej etapu. Wyższe wsparcie było dla producentów w okresie przestawiania gospodarstwa na produkcję metodami ekologicznymi, niższe dla gospodarstw posiadających certyfikat. Najistotniejszą zmianą dotyczącą poziomu wsparcia w nowym okresie programowania było wprowadzenie wsparcia dla upraw roślin zielarskich oraz zróżnicowanie wsparcia dla upraw sadowniczych. Wprowadzono tzw. wariant dotyczący upraw pracochłonnych, z wysokim poziomem wsparcia (1800 zł/ha i 1540 zł/ha), oraz obniżono wysokość wsparcia dla pozostałych upraw sadowniczych, wśród których znalazł się orzech włoski. W tym wariancie wsparcie zostało zmniejszone do 800 zł w okresie przestawienia upraw i 650 zł dla upraw certyfikowanych.

Analizując powierzchnię wsparcia w ramach poszczególnych wariantów pakietu rolnictwo ekologiczne w latach 2004-2006 można zauważyć, że to właśnie powierzchnia upraw sadowniczych wzrosła 7-krotnie, przy czym wzrost ten był największy w województwie wielkopolskim (ponad 46-krotny) i zachodniopomorskim (blisko 21-krotny). W efekcie, w 2006 r. największa powierzchnia sadowniczych upraw ekologicznych znajdowała się w województwie zachodniopomorskim, mianowicie 4752,7 ha i około 23%. Wspomniany brak dostępu do szczegółowych danych dotyczących wsparcia finansowego rolnictwa ekologicznego znacznie utrudnia analizę, niemniej jednak z przytoczonych w uzasadnieniu projektu Rady Ministrów⁴ danych wynika, że powierzchnia upraw orzecha włoskiego, do której przyznano wsparcie w 2008 r., wynosiła 35850 ha, co stanowiło 67,8% wszystkich ekologicznych upraw sadowniczych (52887 ha). Jeśli odniesiemy to do ogółu powierzchni upraw ekologicznych w 2008 r., która wynosiła 314921,2 ha, to wsparcie do orzecha włoskiego obejmowało 11,4% tej powierzchni. W latach 2006-2008

⁴ Projekt rozporządzenia Rady Ministrów z 2009 r. zmieniający rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu udzielania pomocy finansowej na wspieranie przedsięwzięć rolnośrodowiskowych i poprawy dobrostanu zwierząt objętej planem rozwoju obszarów wiejskich.

powierzchnia wsparcia sadowniczych upraw ekologicznych wzrosła zatem około 2,5-krotnie, głównie za sprawą prowadzenia również w 2007 r. naboru wniosków o przyznanie pierwszej płatności w ramach PROW 2004-2006. Przykład orzecha włoskiego pokazuje, że wzrost powierzchni upraw ekologicznych nie jest wystarczającym wskaźnikiem efektywności działań rolnośrodowiskowych. Ważne są również efekty, a w przypadku orzecha włoskiego (w nowym okresie programowania zmniejszony poziom wsparcia) wszystko wskazuje, że uprawy te nigdy nie wejdą w okres owocowania.

W latach 2004-2006 odnotowano w Polsce blisko 3-krotny wzrost powierzchni ekologicznych upraw rolniczych, do których wypłacono dotację za realizację pakietu rolnictwo ekologiczne, przy czym był on znacznie zróżnicowany w obrębie województw. Największy wzrost ekologicznych upraw rolniczych odnotowano w województwie lubuskim (blisko 19-krotny), ale to w województwie zachodniopomorskim znajdowało się około 20% ekologicznych upraw rolniczych. Z kolei największy wzrost ekologicznych trwałych użytków zielonych odnotowano w województwie lubelskim (62-krotny). Idea powiązania płatności z tytułu posiadania ekologicznych trwałych użytków zielonych z obsadą zwierząt pozwala przypuszczać, że w większym stopniu wspierane będą te gospodarstwa, które równoważą produkcję roślinną i zwierzęcą, co jest podstawą ekologicznego systemu gospodarowania. Stosunkowo umiarkowany był natomiast wzrost powierzchni ekologicznych upraw warzywniczych (średnio w kraju 1,7), jedynie w warmińsko-mazurskim powierzchnia taka wzrosła 7-krotnie (tab. 3).

Największa powierzchnia upraw, do której wypłacono w 2006 r. dotacje za realizację pakietu rolnictwo ekologiczne zlokalizowana była oczywiście w województwie zachodniopomorskim. Było to ponad 35 tys. ha, co stanowiło 17,9% ogółu powierzchni wsparcia w ramach tego pakietu. Natomiast w województwach z największym udziałem obszarów chronionych wynosiła ona: 7,7 tys. ha w województwie świętokrzyskim, 18,8 tys. ha w warmińsko-mazurskim i 17,9 tys. ha w podkarpackim.

Podsumowanie

Zróżnicowany przestrzennie rozwój rolnictwa ekologicznego po wprowadzeniu wsparcia finansowego w ramach realizowanych programów rolnośrodowiskowych wskazuje, że to właśnie poziom wsparcia jest głównym determinantem rozwoju rolnictwa ekologicznego. Doświadczenia krajów członkowskich UE oraz doświadczenia polskie z realizacji PR (wsparcie rolnictwa ekologicznego) wskazują, że jeśli poziom wsparcia jest niski lub ulega zmniejszeniu, właściciele gospodarstw redukują powierzchnię upraw. Kierunek przeprowadzonych zmian w systemie wsparcia rolnictwa ekologicznego w Polsce po 2007 r. (zarówno wysokości wsparcia, jak i warunków, które trzeba spełnić, by je otrzymać) z pewnością ograniczy rozwój gospodarstw ekologicznych nastawionych wyłącznie na czerpanie korzyści finansowych, ale wątpliwym jest, by pozwolił zoptymalizować wykorzystanie uwarunkowań przyrodniczych do produkcji ekologicznej. W tej sytuacji zasadnym wydaje się zróżnicowanie oferty wsparcia w zależności od celów, które chcemy osiągnąć.

Tabela. 3. Powierzchnia upraw ekologicznych, do której wypłacono dotację za realizację pakietu rolnictwa ekologicznego w roku 2004 i 2006 oraz zmiany powierzchni w latach 2004-2006

Województwo	Uprawy rolnicze w latach, ha			Trawne użytki zielone w latach, ha			Uprawy warzywnicze w latach, ha			Uprawy sadownicze w latach, ha		
	2004	2006	2004-2006 krotność	2004	2006	2004-2006 krotność	2004	2006	2004-2006 krotność	2004	2006	2004-2006 krotność
dolnośląskie	2485,0	4922,5	2,0	4490,5	9985,1	2,2	18,5	40,3	2,2	67,7	1130,8	16,7
kujawsko-pomorskie	1225,2	2008,7	1,6	387,1	766,6	2,0	38,8	47,1	1,2	130,2	1592,5	12,2
lubelskie	2978,6	6843,4	2,3	101,7	6314,8	62,1	158,3	223,7	1,4	697,2	3132,0	4,5
lubuskie	222,4	4126,9	18,6	680,8	6546,6	9,6	6,2	15,8	2,5	114,4	481,5	4,2
łódzkie	620,8	1200,7	1,9	242,2	506,4	2,1	15,2	18,6	1,2	188,1	1376,1	7,3
małopolskie	1596,6	4532,3	2,8	4856,8	7090,3	1,5	15,2	50,6	3,3	227,5	782,3	3,4
mazowieckie	3031,2	8362,8	2,8	1962,1	6520,3	3,3	64,0	107,0	1,7	311,0	1601,7	5,2
opolskie	150,7	281,1	1,9	219,2	220,5	1,0	10,8	6,3	0,6	8,0	134,6	16,8
podkarpackie	1977,6	5944,3	3,0	5416,1	10841,8	2,0	16,3	35,8	2,2	240,4	1074,3	4,5
podlaskie	2139,0	7060,3	3,3	1541,1	4178,4	2,7	42,6	99,2	2,3	132,6	811,8	6,1
pomorskie	831,5	2553,4	3,1	561,9	3166,0	5,6	10,2	36,7	3,6	32,5	108,8	3,3
śląskie	230,3	1410,1	6,1	170,3	952,6	5,6	1,8	5,7	3,2	17,8	210,4	11,8
świętokrzyskie	2552,5	4484,0	1,8	1402,6	2398,5	1,7	140,1	145,3	1,0	330,0	721,9	2,2
warmińsko-mazurskie	3384,7	11371,3	3,4	4010,0	6716,7	1,7	27,6	194,3	7,0	123,6	517,4	4,2
wielkopolskie	1642,1	7936,4	4,8	1619,9	4849,2	3,0	33,0	33,5	1,0	49,6	2308,3	46,5
zachodniopomorskie	5566,7	18569,6	3,3	4562,7	11697,6	2,6	40,6	47,4	1,2	230,0	4752,7	20,7
Polska	31179,6	91607,7	2,9	33550,8	82751,4	2,5	639,4	914,1	1,7	2900,4	20737,5	7,1

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Raportu o stanie rolnictwa ekologicznego w latach 2005-2006.

Jeśli więc priorytetem jest ochrona walorów obszarów najcenniejszych, wsparcie to powinno być skierowane na obszary chronione i oczywiście nie może być związane z wielkością produkcji. Gdy celem jest rozwój produkcji ekologicznej, wsparcie powinno być skierowane na obszary, gdzie warunki przyrodnicze do prowadzenia produkcji metodami ekologicznymi są najlepsze (wysoka zawartość próchnicy, gleby wolne od zanieczyszczeń). Produkcja ekologiczna wymaga koncentracji przestrzennej, co jest niezwykle ważne z uwagi na przetwórstwo rolno-spożywcze oraz poszczególne elementy rynku żywności ekologicznej, a zwłaszcza marketing, promocję, system dystrybucji.

Literatura

- Alföldi T., Granado J., Kieffer E., Kreschmar U., Morgner M., Niggli U., Schädeli A., Speiser B., Weibel F., Wyss G., Schmidt W., Schmidt G. [2006]: Quality and Safety of Organic Products. FiBL-Dossier 4, 1. Auflage. Forschungsinstitut für biologischen Landbau (FiBL), Frick, Szwajcaria.
- Brodzińska K. [2009]: Kierunki i perspektywy rozwoju programu rolnośrodowiskowego w Polsce po 2013 roku. *Woda-Środowisko-Obszary wiejskie* t. 9, z. 3 (27), ss. 5-18.
- Duer I. [2007]: Programy rolno środowiskowe instrumentem ochrony zasobów środowiska we wspólnej polityce rolnej Unii Europejskiej. *Studia i raporty IUNG – PIB* z. 7, ss. 33-54.
- Hamm U., Gronefeld F. [2004]: The European market for organic food. Revised and updated analysis. School of Management and Business. The University of Wales Aberystwyh.
- Łuczka-Bakuła W. [2005]: Wsparcie rolnictwa ekologicznego w Unii Europejskiej. *Roczniki Naukowe SERiA* t. VII, z. 4, ss. 235-240.
- Marcysiak A. [2006]: Zróżnicowanie zakresu rozwoju rolnictwa ekologicznego w Polsce w układzie terytorialnym. *Zeszyty Naukowe AR we Wrocławiu, seria Rolnictwo* LXXXVII, nr 540, ss. 319-326.
- Motowidlak U. [2008]. Tendencje w rolnictwie ekologicznym w krajach Unii Europejskiej. *Zeszyty Naukowe SGGW seria Problemy rolnictwa światowego* t. 5 (XX), ss. 84-95.
- Plan Działań dla Żywności Ekologicznej i Rolnictwa w Polsce na lata 2007- 2013 [2007]. *Biuletyn informacyjny Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi* nr 4, ss. 1-11.
- Raport o stanie rolnictwa ekologicznego w Polsce w latach 2005-2006 IJHAR. [Tryb dostępu:] <http://www.ijhar-s.gov.pl> [Data odczytu: 5 maja 2010].
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa i Obszarów Wiejskich 2009. [2009]. GYUS, Warszawa.
- Rolnictwo ekologiczne w Polsce. Raport 2007-2008 IJHAR. [Tryb dostępu:] <http://www.ijhar-s.gov.pl>. [Data odczytu: 5 maja 2010].
- Stankiewicz D. [2009]: Rolnictwo ekologiczne. *Infos, Biuro analiz sejmowych*, nr 7(54).
- Stuczyński T., Jończyk K., Korzeniowska-Puculek R., Kuś J., Terelak H. [2007]: Warunki przyrodnicze ekologicznej produkcji rolniczej a jej stan obecny na obszarze Polski. *Studia i raporty IUNG – PIB* z. 5, ss. 55-78.
- Tyburski J., S. Żakowska – Biemans [2007]: Wprowadzenie do rolnictwa ekologicznego Wyd. SGGW:15-28, ss. 254-259.
- Willer H., M. Youssefi [2007]: The current status of organic farming in the world – fokus on developing countries, Materiały z międzynarodowej konferencji FAO, Rzym, 3-5 maja 2007 r.
- Willer H., M. Youssefi [2006]: The World of Organic Agriculture. Statistic & Emerging Trends 2006. International federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM), Bonn, Germany & Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), Frick, Switzerland.